артыкулы

Анатоль Трафімчык
(Баранавічы)

Да праблемы станаўлення дзяржаўнасці Беларусі (1917-1921): палітыка Крамля[1]

Наша незалежнасць соллю ўваччу для незалежнасці нашых суседак — Польшчы і Расіі, бо і адна, і другая хацелі б нашу незалежнасць утапіць у лыжцы вады сваёй незалежнасці. Для адбудавання вялікай Польшчы „ад мора да мора” трэба пераступіць Беларусь; для адбудавання вялікай Расіі ад Белага да Чорнага мора таксама трэба растаптаць Беларусь. Вось і выходзе, што трэба Беларусь выкінуць з гісторыі, з геаграфіі, і наагул калі не цалкам прылучыць яе к адной з суседніх дзяржаваў, то разрэзаць напалавіну, але так зрабіць, каб яе не было і звання.

Янка Купала, 1919

На нашым карку торг спраўляе сьмела
Масква з Варшавай, з Рыгай і Літвой,
І наша змучанае катам цела
Штогодна новай кроіцца мяжой.

Уладзімір Дубоўка

Хтосьці ўсмак гандляваў шматпакутнай радзімай краінай,
Не сваёй, а маёй, бо сваёй у яго не было.

Сяргей Сокалаў-Воюш

У гістарычнай навуцы Беларусі пытанне пра адносіны кіраўніцтва бальшавіцкай партыі і кіраўніцтва савецкай краіны да станаўлення беларускай дзяржаўнасці дасюль не мае пэўнага канкрэтнага адказу, наколькі ж і як спрычыніліся бальшавікі да вырашэння гэтай праблемы, якая востра паўстала ў 1917 г., паўстала нечакана, прычым нават для саміх актывістаў беларускага нацыянальнага руху. Савецкая гістарыяграфія стварала міф пра тое, што абяздолены беларускі народ толькі дзякуючы кастрычніцкай рэвалюцыі бальшавікоў займеў паўнавартасную дзяржаўнасць. Паралельна існавала ледзь не цалкам адваротная

[1] Работа з’яўляецца часткай кнігі на тэму адносін бальшавіцкага кіраўніцтва да беларускай дзяржаўнасці ў 1917-1939 гг. Выхад кнігі запланаваны на сёлета. Часткова да стварэння варункаў правядзення даследавання спрычыніліся Студыі Еўропы Усходняй пры Варшаўскім універсітэце.

думка беларускіх эмігрантаў: маўляў, гэта была бальшавіцкая акупацыя. Аднак за рамантызмам і эмоцыямі тыя навуковыя даследаванні нярэдка гублялі сваю вартасць, таму абазначаная тэма заставалася слабадаследаванай і актуальнай. Тым больш што і даследаванні з-за „жалезнай занавесы” было праводзіць практычна немагчыма, бо неабходныя архівы знаходзіліся ў СССР і былі недаступны самім савецкім гісторыкам. А калі апошнія што і знаходзілі, то па магчымасці ўціскалі ў рамкі ідэалагем, або гэта за іх рабіла цэнзура. Сучасная гістарычная навука Беларусі стасоўна гэтай праблемы, як і многіх іншых, мае пэўныя здабыткі, якія, аднак, вельмі часта характарызуюцца прынцыповымі супярэчнасцямі. Даходзіць да парадоксаў: зробленыя ў канцы працы высновы могуць канцэптуальна пярэчыць папярэдняй аналітыцы[2]. Такое становішча падштурхоўвае да яшчэ аднаго канструявання падзей, якое, што праўда, не прэтэндуе на поўную завершанасць, аднак імкнецца да абазначэння тэндэнцый у развіцці вырашэння беларускай праблемы кіраўнічымі органамі маладой савецкай дзяржавы (з 1922 г. СССР), вяршыня якіх знаходзілася ў Крамлі. Прычым уважлівы чытач убачыць, што абсалютная большасць матэрыялу, які лёг у аснову працы, з’яўляецца агульнадаступнай і мае даволі шырокую рэпрэзентацыю. Таму тым больш дзіўна, што па дадзенай праблеме кропкі над „і” яшчэ не расстаўлены.

Якія ж прававыя акалічнасці трэба мець на ўвазе, даследуючы палітычныя працэсы на Беларусі? „Дэкларацыя правоў народаў Расіі” (ад 2 лістапада 1917 г. па ст. ст.) гарантавала нацыям права на вольнае самавызначэнне аж да аддзялення і ўтварэння самастойнай дзяржавы. Больш таго, 29 жніўня 1918 г. савецкі ўрад прыняў падпісаны Уладзімірам Леніным дэкрэт аб адмове ад дагавораў і актаў, заключаных урадам былое Расійскае Імперыі аб падзеле Рэчы Паспалітай. А гэта значыць, расійская інкарпарацыя беларускіх зямель, якія з’яўляліся ядром ВКЛ, дэ-юрэ ліквідоўвалася, а за іх насельніцтвам прызнавалася права на самавызначэнне — калі яны адмовіліся б ад ранейшага дзяржаўнага статус-кво ў выглядзе ВКЛ[3] ці Рэчы Паспалітае, у якой Княства — у ад-

[2] Гл. аналіз паказальнага прыкладу: А. Трафімчык, Рэцэнзія на: У. Ф. Ладысеў, *Паміж Усходам і Захадам: Станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917-1939 гг.)* / У. Ф. Ладысеў, П. І. Брыгадзін, БДУ, Мінск, 2003, сс. 307, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, Białystok, 2006, t. 26, s. 288-299. (Памылкова пад прозвішчам Дзмітрый Крывашэй.)

[3] Была і такая задума. У 1915 г. пасля нямецкай акупацыі заходняй часткі Беларусі дзеячы беларускіх, літоўскіх, польскіх і яўрэйскіх палітычных арганізацый стварылі нават Канфедэрацыю ВКЛ. Аднак зачын меў і супярэчнасці ўнутранага характару, і неспрыяльныя ўмовы міжнароднага кантэксту. Таму ідэя патухла

розненне ад Савецкае Беларусі — з’яўлялася далёка не фармальнай структурнай адзінкай, хоць яго статус у тандэме з Каронай і быў моцна паслаблены ў выніку спусташальных войнаў сярэдзіны XVII ст. і далейшае расійскае экспансіі. Выбар народаў былое Рэчы Паспалітае (палякаў, літоўцаў, украінцаў) быў зроблены на карысць самастойнага шляху дзяржаўнага будаўніцтва, што фактычна не пакідала альтэрнатывы беларусам у выпадку самастойнага вырашэння свайго лёсу. Тоесную думку выказаў таксама гісторык правазнаўчай думкі Язэп Юхо[4].

Беларуская Народная Рэспубліка вымусіла лічыцца з сабою ўсіх суседзяў, якім, аднак, суседства такое не было патрэбным. У першую чаргу гэта датычыцца Польшчы і бальшавіцкай Расіі. Як лічыць Клаўдзій Дуж-Душэўскі, дзеяч БНР, і Польшча, і савецкая Расія фактычна прызналі БНР у 1918 г., пры гэтым прыводзячы пэўныя доказы, але іх можна лічыць толькі ўскоснымі. Пра гэтае прызнанне згадвае старшыня польскае дэлегацыі ў сваёй заяве на другім пасяджэнні Галоўнае камісіі мірнае канферэнцыі 4 кастрычніка 1920 г.: „Польская республика, не ожидая шагов со стороны России, признала независимость Литвы, Украины и Белоруссии”. А ў дэкларацыі расійскае дэлегацыі ад 24 лістапада 1920 г. гаварылася пра прызнанне Расіяй незалежнасці Беларусі яшчэ ў 1918 г.[5] Ёсць і юрыдычныя дакументы, якія з’яўляюцца пацвярджэннем прызнання прынамсі Расіяй на прававым узроўні прадстаўнікоў БНР пры ўрадзе РСФСР (такім у якасці генеральнага консула быў Алесь Бурбіс, копія дыпламатычнага пашпарта якога захавалася)[6]. Па меркаванні беларускага гісторыка Анатоля Грыцкевіча, „бальшавікі

не разгарэўшыся. Ужо на наступны год адзін з прадстаўнікоў ідэі Канфедэрацыі ВКЛ Вацлаў Ластоўскі ачольвае „Сувязь незалежнасці і непадзельнасці Беларусі”, у праграмных дакументах якой вылучаецца ідэя стварэння незалежнай беларускай дзяржавы, якая ахапіла б усю этнічную тэрыторыю беларусаў (А. Луцкевіч, *За дваццаць пяць гадоў (1903-1928): Успаміны аб працы першых беларускіх палітычных арганізацый: Беларуская рэвалюцыйная грамада, Беларуская сацыялістычная грамада*, паслясл. А. М. Сідарэвіча, Мінск 1991, с. 46; Н. Сташкевич, *Трудный путь государственности,* „Беларуская думка”, 2008, № 1, с. 29).

4 Я. Юхо, *Беларускія ўрады 1918-1921 гг. і іх паўнамоцтвы*, „Беларускі гістарычны часопіс”, 1993, № 4, с. 66.

5 К. Дуж-Душэўскі, *Беларусь і Рыжскі мір*, прадм. і публ. А. Вабішчэвіча, „Спадчына”, 1995, № 6, с. 209-210; па: Л. А. Ковалева, *Некоторые аспекты заключения Рижского мира*, [у:] *Рыжскі мірны дагавор 1921 г. і лёсы народаў Усходняй Еўропы*, Мінск 2001, с. 58.

6 М. В. Біч, *Бурбіс Алесь*, [у:] *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, т. 2, Мінск 1994, с. 133.

ў Маскве вымушаны былі лічыцца з III Устаўной Граматай да народаў Беларусі. У лістападзе 1918 г. урад Леніна нават спрабаваў дамовіцца з тагачасным урадам БНР на чале з Антонам Луцкевічам, але потым спыніў перамовы”[7]. Дый Варшава ж мела дыпламатычныя стасункі з прадстаўнікамі БНР менавіта ў іх такой якасці[8]. Па меркаванні Аляксандра Ціхамірава, урад Украінскай Народнай Рэспублікі прызнаваў Беларусь дэ-факта, але адмовіўся прызнаць яе дэ-юрэ, спасылаючыся на ўмовы Брэст-Літоўскага мірнага дагавора, а прыйшоўшы пасля дзяржаўнага перавароту да ўлады гетман Павел Скарападскі заняў прыкладна такую ж пазіцыю[9].

Такім чынам маем шэраг фактычных прызнанняў БНР з боку непасрэдных суседзяў (Расіі ў тым ліку), якія — будзем аб’ектыўнымі — у цэлым не былі зацікаўлены ў такіх прызнаннях, але вымушаны былі на іх пайсці з прычыны эвентуальнага выкарыстання высокай па вартасці беларускай карты. Іншая справа, што прызнанні тыя былі вельмі асцярожнымі, амбівалентнымі і латэнтнымі. Выяўляць канкрэтнасць — таго ці іншага парадку — міжнародна-палітычная кан’юнктура не дазваляла, бо 1) існаванне незалежнай Беларусі не прадугледжвалася — у першую чаргу Савецкай Расіяй ды Польшчай, 2) канкрэтнасць, абазначанасць пазіцыі па гэтай праблеме касавала б гнуткасць яе выкарыстання на дыпламатычна-прававым полі.

Аднак сілы беларускага адраджэння на той гістарычны момант не маглі супрацьстаяць неспрыяльнаму ім міжнароднаму развіццю па аб’ектыўных прычынах: разгром бальшавікамі ў канцы 1917 г. Усебеларускага Кангрэса / З’езда (хоць ён стаяў на савецкіх пазіцыях саюза з федэратыўнай Расіяй з мэтай стварэння самастойнага беларускага кіраўніцтва на Беларусі) стварыў сітуацыю, у якой нацыянальныя сілы Польшчы, Літвы і Украіны апынуліся ў больш авантажным становішчы, што прымусіла звярнуць увагу ваюючых бакоў на праблему самавызначэння гэтых усходнееўрапейскіх народаў.

[7] А. Грыцкевіч, *Ідэя незалежнасці Беларусі ў гістарычным аспекце*, „Спадчына”, 1996, № 5, с. 26. Гл. таксама: *Гісторыя Беларусі*, т. 5: *Беларусь у 1917 -1945 гг.*, Мінск 2006, с. 103-104. Праўда, існуюць і абвяржэнні гэтага меркавання: Р. Лазько, *„Перагаворы” Антона Луцкевіча ў Маскве як міф беларускай гістарыяграфіі*, „Беларускі гістарычны часопіс”, 2007, № 4, с. 9-14.

[8] *Нарыс гісторыі Польскай Дзяржавы і Народа. X-XXI стст.*, Варшава 2006, с. 193.

[9] Гл. таксама яшчэ адно тоеснае меркаванне: Т. Паўлава, *Знешнепалітычная дзейнасць і дыпламатыя БНР у 1918 г.*, „Беларускі гістарычны часопіс”, 2000, № 1, с. 24-25.

Арыентацыя Усебеларускага Кангрэса патрабуе асобнае ўвагі. Паводле сваёй рэзалюцыі, Кангрэс імкнуўся да „отстаивания цельности, неделимости Белоруссии и неотторжения ее от Российской Федеративной республики и всех остальных принципов демократического мира, провозглашенного Советом Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов”[10]. Больш таго, сведчанне размовы старшыні Кангрэса з камісарам па нацыянальных справах Іосіфам Сталіным даўно апублікаванае. У ім адказ Петраграда быў наступным: „Никакого насильственного удержания народов в рамках какого бы то ни было государства, [„Декларация советской делегации на первом пленарном заседании Мирной конференции в Брест-Литовске” от 9 декабря 1917 г. — А. Т.] народу обеспечивает права свободного самоопределения путем референдума. (...) По вопросу о Белоруссии могу сказать то же самое, что и обо всех прочих народах России, т. е. полное самоопределение вплоть до отделения”[11]. Здавалася б гэтыя словы можна расцэньваць як дазвол нацыянальнасцям на дзяржаўніцкую самадзейнасць, тым больш на глебе савецкае ўлады і федэралізму з Расіяй. Але праз пару месяцаў чарговае выказванне І. Сталіна ўдакладняе вышэйсказанае: „Принцип на самоопределение должен быть средством борьбы за социализм”[12]. Гэтым самым давалася метадалагічная ўстаноўка да правядзення нацыянальнай палітыкі, у тым ліку і перш за ўсё стасоўна беларускага народа. Той палітыцы адводзілася роля сродку, але не мэты. А, успомнім, паводле марксізму, сродкі апраўдваюць мэту. Таму, калі насамрэч запахла беларускім сепаратызмам, хай сабе і з савецка-сацыялістычным ухілам, яго памкнуліся адразу задушыць у зародку. У святле праджэктаў У. Леніна, паводле накідаў пачатку студзеня 1918 г., планаваўся выхад Расіі з вайны, каб: 1) тым самым узмацніць Германію супраць саюзнікаў: „пусть они истощаются (пока не взорвет революция и у них”, 2) „сначала *додушить* русскую буржуазию и переорганизовать *социалистически* Россию, *затем* начинать революционную войну, ни на минуту не прекращая подготовки к ней”. І каб не рызыкаваць лёсам са-

[10] *Усебеларускі з'езд 1917 года: сведчанне сучасніка*, „Беларускі гістарычны часопіс”, 1993, № 4, с. 57.

[11] *Знешняя палітыка Беларусі: Зборнік дакументаў і матэрыялаў*, т. 1: *1917-1922 гг. (Пастаянная камісія Савета Рэспублікі Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь па міжнародных справах і нацыянальнай бяспецы, Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь, Беларускі дзяржаўны універсітэт, Беларускі навукова-даследчы інстытут дакументазнаўства і архіўнай справы)*, Мінск 1997, с. 28-29.

[12] Па: У. Някляеў, *Шлях. Папулярны біяграфічны нарыс*, „Дзеяслоў”, 2007, № 3, с. 243.

цыялістычнай рэвалюцыі, У. Ленін быў гатоў згубіць Польшчу, Літву і іншыя тэрыторыі (без сумневу ў той шэраг уваходзіць і Беларусь) на карысць Германіі. „Это — вернее путь к международной социалистической революции”[13]. Ніякае самастойнасці Беларусі ў святле тых праектаў не прадугледжвалася.

Разгон Усебеларускага Кангрэса, які прытармазіў палітычнае станаўленне на крыло беларускай нацыі, і міжнародныя падзеі ва ўсходняй частцы Еўропы прывялі да таго, што пытанне пра беларускую дзяржаўнасць, як і яе юрыдычнае кшталтаванне 9 і 25 сакавіка 1918 г., у плоскасці гістарычна-палітычнае рэальнасці, практычнага ўвасаблення стала „раскручвацца”, лабіравацца некалькі пазней, чым паўночнага і паўднёвага суседзяў. Аднак таго часавага адрэзка было дастаткова, каб гэтае пытанне аказалася лішнім для ўсіх, акрамя саміх беларускіх адраджэнцаў, так як да гэтага быў заключаны шэраг міжнародных дагавораў, якія не прадугледжвалі наяўнасці беларускага боку (што прывяло нават да правядзення па Заходняй Беларусі літоўска-ўкраінскае мяжы, але толькі на мапе). Самы значны тут для Беларусі — Брэсцкі мірны дагавор.

Ды ў канцы 1918 г. пасля рэвалюцыі ў Германіі бальшавіцкая Расія дэнансавала яго. І, такім чынам, з улікам прынятых самімі бальшавікамі дакументаў адносна дзяржаўнага самавызначэння народаў (vide supra) для дзеячаў БНР складвалася спрыяльнае юрыдычнае поле. Тым больш, што 29 лістапада 1918 г., калі не было ніякай улады на большай частцы Беларусі, яны прынялі IV Устаўную Грамату, якая паўторна дэкларавала незалежнасць і самастойнасць беларускай дзяржавы ў выглядзе БНР. Аднак бальшавікі падышлі да тых падзей з характэрнай ім палітыкай двайных стандартаў і нават не звярнулі ўвагі на непадмацаваны ваеннай сілай голас маладой рэспублікі.

Анатоль Сідарэвіч упэўнены ў акупацыйных намерах Савецкай Расіі, чаго не хаваў сам Ленін. У яго тэлеграме да Іаакіма Вацэціса ад 29 лістапада 1918 г. ён сам называе ўкраінскія і прыбалтыйскія землі акупаванымі, адзначаючы пры гэтым, што стварэннем абласных часовых урадаў аднімаецца магчымасць разглядаць рух бальшавіцкіх войск як акупацыю[14]. Бальшавіцкі правадыр пры гэтым дбаў пра мінімум вонкавай прыстойнасці. Дзеля гэтага і ствараліся так званыя абласныя бальшавіцкія ўрады для Эстоніі, Латвіі, Літвы, Украіны. Беларусь у той шэраг не мела гонар патрапіць[15]. Прычынай, як паказана далей, з’яўляла-

[13] В. И. Ленин, *Полное собрание сочинений*, т. 54, Москва 1975, с. 490-491.

[14] Там жа, т. 37, Москва 1974, с. 234.

[15] А. Сідарэвіч, *Старонкі з гісторыі БНР*, [у:] *Араджэнне: Гістарычны альманах*, вып. 1, Мінск 1995, с. 226.

ся еўрапейская геапалітычная кан'юнктура.

Аддзяленне ад Расіі, як дэкларуе найбольшы тагачасны аўтарытэт бальшавікоў У. Ленін, дапускалася, як патрэбна разумець, толькі фармальна: „Мы за *автономию* **для всех** частей, мы за *право* отделения (а не *за отделение* всех!) (...) В общем, мы против отделения. Но мы стоим за право на отделение. (...) *Ничего*, абсолютно ничего кроме *права* на отделение здесь нет и быть не должно" (усе выдзяленні аўтарскія)[16]. Такая вось імперыялістычная амбівалентнасць.

Выкрывае ў фарысействе У. Леніна і беларускі гісторык Іларыён Ігнаценка: «На пытанне: „што вышэй — права нацый на самавызначэнне або сацыялізм?" У. І. Ленін адказваў: „сацыялізм вышэй". „Ці дазволена з-за парушэння права нацый на самавызначэнне аддаваць на з'яданне Савецкую сацыялістычную рэспубліку, падстаўляць яе пад удары імперыялізму ў момант, калі імперыялізм заведама мацнейшы, Савецкая рэспубліка заведама слабейшая? Не. Не дазволена. Гэта не сацыялістычная, гэта *буржуазная* палітыка". З такім тлумачэннем У. Леніна можна было б пагадзіцца толькі пры адной умове, калі б размова ішла аб абароне сацыялістычнага грамадскага ладу. Але ў той час такая ўмова адсутнічала. Рэвалюцыя, якая адбылася ў кастрычніку 1917 г., не з'яўлялася сацыялістычнай, не было таксама і сацыялістычнага грамадскага ладу. Да 1920 г. У. Ленін быў упэўнены ў тым, што ў кастрычніку 1917 г. сацыялістычнай рэвалюцыі ў Расіі не было»[17]. Само савецкае кіраўніцтва краіны маркіравала свой прыход да ўлады ў 1917 г. пераважна пераваротам. На практычную несацыялістычнасць кастрычніцкай падзеі слушна ўказвае і польскі мысляр Лешак Калакоўскі: „Бальшавіцкі пераварот у Расіі не заслугоўвае на гэткае найменьне таму, што не сіляў сваю моц з канфлікту паміж буйнапрамысловым пралетарыятам і капіталам; ён быў праведзены пад лозунгамі, якія ня мелі ніякага сацыялістычнага зьместу, ня кажучы ўжо пра зьмест марксісцкі (мір і зямля для сялянаў)"[18].

Нягледзячы на тое, што яшчэ летам 1916 г. У. Ленін катэгарычна не згаджаўся з тымі, хто адмаўляў няспеласць украінскага і беларускага нацыянальных рухаў[19], на справе бальшавікоў не толькі не турбавала

[16] В. И. Ленин, *Полное собрание сочинений*, т. 48, Москва 1982, с. 233-236.

[17] І. М. Ігнаценка, *Наша гісторыя*, „Весці Нацыянальнай акдэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук", 1999, № 1, с. 7.

[18] Л. Калакоўскі, *Што сёньня вытлумачвае марксізм?*, [у:] *Быць (або ня быць) сярэднеэўрапейцам. Сучаснае польскае мысьленьне*, Мінск 2000, с. 179.

[19] Даслоўна: „Для украинцев и белорусов, например, только человек, в мечтах живущий на Марсе, мог бы отрицать, что здесь нет еще завершения национального движения" (В. И. Ленин, *Полное собрание сочинений*, т. 30, Москва 1980, с. 89).

пытанне пра беларускую дзяржаўнасць, але і прыўносіла лішнія складанасці ў распаўсюджванні рэвалюцыі: у немалаважных для будучага гістарычнага развіцця дакументах Беларусь не згадвалася ў кантэксце народаў з правам на нейкую дзяржаўнасць[20]. Пакуль беларускі нацыянальны рух (як, зрэшты, і іншыя) набываў сілу пад царскай уладай, ён каталізаваўся бальшавікамі, бо такім чынам расхістваўся царызм. Калі ж бальшавікі захапілі ўладу, ім нацыянальныя рухі сталі муляць, і яны іх уплывы імкнуліся мінімізаваць ці фармалізаваць, а беларускі — спачатку на пэўны час увогуле аказаўся „па-за гульнёй".

Разглядаць Беларусь складовай часткай маскоўска-пецярбургскай Русі склалася гістарычна, карані стэрэатыпу цягнуцца яшчэ ў Сярэднявечча. На феномен стратэгічнае важнасці Беларусі для Расійскай Імперыі звярнуў увагу і бясспрэчна самавіты стратэг Міхаіл Мураўёў: „Здешний край искони был русским и должен им оставаться (...) польский элемент здесь есть пришлый и должен быть окончательно и решительно подавлен (...) в противном случае Россия безвозвратно лишится Западного края и обратится в Московию, т. е. в то, во что желают поляки и большая часть Европы привести Россию"[21]. Нотабена: ідзецца менавіта пра Беларусь, а не пра іншыя каланізуемыя землі імперыі. Відавочна, бальшавікі ўлавілі той феномен і адпаведна дзейнічалі. (Дарэчы, на сучасным этапе, па меркаванні многіх — у тым ліку і расійскіх, і беларускіх — палітычных дзеячаў, важнасць для Расіі феномена Беларусі зноў актуалізавалася ў тым жа аспекце, як і даўней, што чарговы раз пацвярджае рацыю Мураўёва і задумкі бальшавікоў.)

Заангажаваныя для дзеянняў на Беларусі бальшавікі мелі ярка антынацыянальныя намеры, як можна аб'ектыўна меркаваць па словах галоўнага бальшавіцкага ідэолага „Заходняй вобласці" Вільгельма Кнорына, якія недвухсэнсоўна характарызуюць палітычную лінію бальшавікоў: „Мы лічылі, што беларусы не з'яўляюцца нацыяй і што тыя этнаграфічныя асаблівасці, якія іх аддзяляюць ад астатніх рускіх, павінны быць зжыты. Нашаю задачаю з'яўляецца не стварэнне новых нацыяў, а знішчэнне старых нацыянальных рагаткаў. Беларускі ж рух з'яўляецца такім узвядзеннем новых нацыянальных рагаткаў, якіх не было да гэтых пор, а таму камуністы не могуць у якім бы то ні было выглядзе прымаць удзел у гэтым руху. (...) Мы, камуністы, у тым краі, што вы на-

[20] Па: І. М. Ігнаценка, *Наша гісторыя*, „Весці Нацыянальнай акдэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук", 1999, № 1, с. 5; У. Ф. Ладысеў, *Паміж Усходам і Захадам: Станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917-1939 гг.)*, Мінск, 2003, с. 96.

[21] Па: С. Токць, *Беларуская ідэнтычнасць у XIX ст.*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne", 2005, t. 24, s. 86.

зываеце Беларуссю, працуем, не лічачыся з тым, якога мы роду і племені. (...) Беларускі рух — гэта адраджэнне ў пачварных формах сацыялшавінізму, з якім мы так доўга вядзем барацьбу" (восень 1918 г.)[22].

Тым не менш унутрыпалітычныя задумкі бальшавікоў на тым этапе не заўсёды адпавядалі іх стратэгіі распаўсюджання савецкай улады на краіны Заходняй Еўропы, пачынаючы з Польшчы. У. Ленін адкрыта заяўляў (яшчэ 29 красавіка 1917 г.): „Конечно, теперь насилие царит над Польшей, но чтобы польские националисты рассчитывали на освобождение ее Россией — это измена Интернационалу"[23]. А 22 верасня 1920 г., г. зн. пасля правалу наступлення на Варшаву, у палітычнай справаздачы ЦК IX Усерасійскай канферэнцыі РКП(б) У. Ленін прызнаўся не для друку, што тым наступам імкнуліся дапамагчы „саветызацыі Літвы і Польшчы"[24]. І калі яшчэ з адным фактарам — дзейнасцю сілаў БНР, якія імкліва слабелі — бальшавікі маглі спраўляцца на ідэалагічна-прапагандысцкім узроўні, амаль не змяняючы сваёй канцэпцыі, то з узнікненнем другога чынніка — адроджанай Версальска-Вашынгтонскай сістэмай Польшчы, якая адразу выявіла імперскія амбіцыі — беларуская праблема рабілася комплекснай для Крамля і патрабавала аператыўнага і прагматычнага вырашэння.

Уразанне новаствараемае Польшчы да рамак этнічных тэрыторый, на думку аднаго з яе лідараў Рамана Дмоўскага, прывяло б у будучыні да знікнення польскае дзяржавы[25], хоць сам гэты палітык лічыў, што нацыянальная польская дзяржава можа адмовіцца ад „крэсаў"[26]. Што цалкам слушна: у адрозненне ад Савецкае Расіі, якая прэтэндавала на ўсю Польшчу, апошняя імкнулася толькі пашырыць сваю тэрыторыю за кошт „крэсаў", на якіх меўся пэўны працэнт палякаў. У сучаснай польскай гістарыяграфіі знаходзіцца такое меркаванне: „Спачатку прадстаўніцтва Польшчы настойвала на аднаўленні межаў 1772 г., каб пазней — з улікам сітуацыі ў асобных рэгіёнах былое Рэчы Паспалітае —

[22] Па: У. Казбярук, *„Паўстань, народ!.. З крыві і слёз кліч гэты..."*, „Полымя", 1995, № 7, с. 244-245; У. Някляеў, *Шлях. Папулярны біяграфічны нарыс*, „Дзеяслоў", 2007, № 3, с. 243.

[23] В. И. Ленин, *Полное собрание сочинений*, т. 31, Москва 1974, с. 433.

[24] Па: У. Ладысеў, *Рыжскі мірны дагавор: перамога савецкай дыпламатыі ці паражэнне?*, „Беларускі гістарычны часопіс", 2001, № 3, с. 23; ці: У. Ф. Ладысеў, *Паміж Усходам і Захадам...*, с. 130.

[25] Па: Л. Б. Милякова, *Польша на пути к моноэтническому государству (1918-1947гг.)*, [у:] http://www.history.machaon.ru/all/number_13/analit4/milyakova/index.html

[26] Па: А. Ф. Смалянчук, *Паміж краёвасцю і нацыянальнай ідэяй. Польскі нацыянальны рух на беларускіх і літоўскіх землях*, Гродна 2001, с. 318.

часткова адмовіцца ад разлеглых абшараў на ўсходзе і дамагацца на захадзе тых зямель, на якіх пражывалі палякі”[27].

Пазіцыя Польшчы (што, аднак, яе не апраўдвае, але вытлумачвае дэтэрмінізм) у дачыненні да Беларусі была ў нейкім сэнсе вымушанай: каб не стаць другой Украінай, якая ўрэшце пасля ўпартае барацьбы трапіла назад пад уладу „маскалёў”, палякі выяўлялі большыя прэтэнзіі — „ад мора да мора”, што дазволіла б (і ўрэшце дазволіла) захаваць ядро дзяржавы, нават больш: ваеннастратэгічныя пралікі Міхаіла Тухачэўскага і савецкае дыпламатыі далі магчымасць II Рэчы Паспалітай устанавіць сваю мяжу далёка на ўсход ад лініі Керзана, якая спачатку расцэньвалася як дзяржаўная. Да таго ж, каб краіны суседзяў, у тым ліку і перш за ўсё Польшча, не здолелі замацаваць сваю дзяржаўнасць, наўрад ці бальшавікоў турбавала б пытанне пра беларускую дзяржаўнасць.

Такім чынам, ужо адпачаткова было відавочна, што „вышэйшыя інтарэсы рэвалюцыі ўжо на стадыі юрыдычнага афармлення БССР прадвызначылі яе незайздросны лёс, і яна павінна была спыніць сваё існаванне” — выснова, якую зрабілі сучасныя беларускія гісторыкі, дактары навук Расціслаў Платонаў і Мікалай Сташкевіч на аснове аналізу стварэння беларускай дзяржаўнасці на савецкай аснове[28].

Відавочна, без тэрытарыяльных прэтэнзій II Рэчы Паспалітай на беларускія землі аўтэнтычнасць беларускае нацыі і яе права на геапалітычную акрэсленасць і хаця б намінальнасць былі б праігнараваны бальшавіцкай Расіяй. Яшчэ ў снежні 1918 г. савецкае кіраўніцтва займала пазіцыю непрымання беларускага сепаратызму ў якім бы там ні было выглядзе. «У газэце „Западная Коммуна” (орган Аблвыкамзаху) 21.12.1918 г. (г.зн. за 6 дзён перад адкрыцьцём 6-ай абласной партыйнай канфэрэнцыі) публікуецца рэдакцыйны артыкул „Национальные республики Советов”. У вартыкуле даводзіцца патрэба захаваць вобласьці й немэтазгоднасьць тварыць нацыянальныя рэспублікі, якія, калі й творацца, то вылучна дзеля тактычных меркаваньняў. „Спрашивается, зачем эта игра в советские республики?.. Ведь для нас ясно, что Советская власть ставит своей задачей... не создание национальной обособленности в рамках маленьких национальных государств, а снесение всяких национальных рогаток. Провозглашение Советской республики Белоруссии не только не служило бы интересам борьбы с националистическими тенденциями мелкой буржуазии, но как раз развивало бы простор этим тенденциям. А это не в интересе социалистической

[27] *Нарыс гісторыі Польскай Дзяржавы і Народа. X-XXI стст.*, с. 205.

[28] Па: Л. Малыхіна, *Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка Літвы і Беларусі*, „Беларускі гістарычны часопіс”, 2003, № 4, с. 46.

революции. То, что мы признаем допустимым в одном месте в силу тактических соображений, не должно быть перенесено в другие места, где таковых практически соображений нет и быть не может"»[29].

Аднак ужо 25 снежня 1918 г. па ініцыятыве І. Сталіна адбылася нарада з удзелам кіраўнікоў Беларускага нацыянальнага камісарыята па абмеркаванні пытання „аб дзяржаўным уладкаванні Беларусі", на якой прыйшлі да высновы, што „з прычыны сучасных міжнародных адносін, якія склаліся, у мэтах умацавання і пашырэння заваёў сацыялістычнае рэвалюцыі ў сусветным маштабе ў цяперашні момант поўнасцю наспела неабходнасць абвяшчэння Беларусі, як самастойнай ва ўсіх адносінах нацыі, незалежнай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікай", хоць незадоўга да гэтага адміністрацыйная камісія пры Усерасійскім ЦВК „прапанавала захаваць Заходнюю вобласць у складзе Смаленскай, Віцебскай, Магілёўскай, Мінскай і Гродзенскай губерняў" у складзе РСФСР, што афіцыйна замацаваў Усерасійскі ЦВК 23 снежня 1918 г.[30] У абставінах, калі Захад рэальна пагражаў Савецкай Расіі, урад бальшавікоў выпрацоўваў „палітыку абароны рэвалюцыі", што прадугледжвала ўтварэнне уздоўж заходняй мяжы ланцуга савецкіх рэспублік, у ліку якіх былі найперш створаны Украінская, Эстонская, Латвійская, Літоўская. Польшча павінна была замкнуць гэты ланцуг, стаўшы апошнім яго звяном. Аднак надзеі на неадкладную рэвалюцыю ў Польшчы аказаліся нерэальнымі. Таму яе ролю ўсклалі на Беларусь[31].

На пачатку 1919 г., г.зн. адразу па першым абвяшчэнні Савецкае Беларусі, У. Ленін адзначаў, што рэспубліка буферная і патрэбна толькі таму, што мяжуе з іншымі краінамі, а што тычыцца ўсходніх яе губерняў (Смаленскай, Віцебскай і Магілёўскай), то іх можна выключыць са складу рэспублікі, бо яны не мяжуюць з іншымі краінамі[32]. Усё ж пры першым абвяшчэнні Савецкае Беларусі 1 студзеня 1919 г. пэўны час (літаральна пару тыдняў) ёй былі адвялі амаль усю беларускую этнічную тэрыторыю, а гэта пяць губерняў (адпаведная пастанова была прынята 30 снежня 1918 г. бе-

29 Па: http://knihi.com/kalubovic/ajcy.html ; першакрыніца: А. Калубовіч, *„Айцы" БССР і іхны лёс*, выд. 2-ое, Кліўленд 1985. Мяркуючы па стылю аўтарства артыкула належыць Вільгельму Кнорыну (пар.: У. Казбярук, *„Паўстань, народ!.. З крыві і слёз кліч гэты..."*, „Полымя", 1995, № 7, с. 244-245; У. Някляеў, *Шлях. Папулярны біяграфічны нарыс*, „Дзеяслоў", 2007, № 3, с. 243).

30 У. Міхнюк, *Першае абвяшчэнне ССРБ: умовы, прычыны, значэнне*, „Беларускі гістарычны часопіс", 2004, № 3, с. 6-7.

31 Гл.: І. М. Ігнаценка, *Наша гісторыя*, „Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук", 1999, № 1, с. 5-6.

32 Па: Р. Платонов, Н. Сташкевич, *Тернистый путь к свободе*, „Неман", 1992, № 10, с. 155.

ларускімі бальшавікамі[33]). „Тэрыторыя БССР у такіх памерах нават па самых прыблізных падліках складала больш за 300 000 кв. км з насельніцтвам блізу 10 млн. чалавек”[34]. Ды сітуацыя змянілася пры пагрозе адарвання Беларусі ад Савецкае Расіі: каб пагроза не вісела над пяццю губернямі, спярша пакінулі толькі дзве з іх[35]. Устаноўку У. Леніна ажыццявілі на пасяджэнні Цэнтральнага Бюро КП(б) Беларусі 22 студзеня 1919 г., у пратаколе якога Адольф Іофе падкрэсліваў, што бальшавіцкае кіраўніцтва вырашыла стварыць паміж Савецкай Расіяй і імперыялістычным акружэннем, у першую чаргу мелася на ўвазе Польшча, шэраг рэспублік-буфераў, чым быў бы пастаўлены бар'ер націску імперыялістаў[36].

Была і другая прычына абмежавання памераў БССР — „жаданне ЦК РКП(б) аслабіць у рэспубліцы нацыянальныя тэндэнцыі”[37]. Гэтага фактару таксама не хавалі бальшавіцкія кіраўнікі тагачаснае Беларусі[38]. Польскі даследчык Войцех Матэрскі таксама лічыць, што падзел Беларусі ствараў для Масквы камфортныя ўмовы для саветызацыі рэспублікі, знішчэння яе нацыянальнай інтэлігенцыі[39].

Цікава, што знешнепалітычны кантэкст тым не менш вымусіў Маскву нават прызнаць немэтазгодным хуткае ўключэнне Беларускае Рэспублікі ў склад Савецкае Расіі на правах федэрацыі, бо гэта „ліквідуе ўсю выгаду існавання буфераў-рэспублік”, і прапанаваў метад працяглых перамоваў пра федэрацыю[40]. 5 лютага 1919 г. газета „Звезда” ў рэдакцыйным артыкуле „К итогам сьезда Советов Белоруссии” тлумачыць: „Почему сьезд ограничился только пожеланием о вступлении в Российскую Советскую федерацию, почему он сразу не претворил в дело свое поже-

[33] *Постановление I съезда КП(б)Б о границах Белорусской Советской Социалистической Республики*, [у:] *История Беларуси в документах и материалах*, авт.-сост. И. Н. Кузнецов, В. Г. Мазец, Мінск 2000, с. 339-340.

[34] С. Хоміч, *Асноўныя этапы фармавання тэрыторыі БССР (1918-1926)*, „Беларускі Гістарычны Агляд”, 2000, т. 7, сш. 2 (13), с. 353.

[35] Гл. падрабязней пра развіццё тых падзей адпаведныя дакументы ў: У. Ф. Ладысеў, *Паміж Усходам і Захадам*, с. 276-282.

[36] *Знешняя палітыка Беларусі: Зборнік дакументаў і матэрыялаў*, т. 1: *1917-1922 гг*, с. 95.

[37] С. Хоміч, *Асноўныя этапы фармавання тэрыторыі БССР (1918-1926)*, „Беларускі Гістарычны Агляд”, 2000, т. 7, сш. 2 (13), с. 353.

[38] Гл.: *Знешняя палітыка Беларусі: Зборнік дакументаў і матэрыялаў,* т. 1: *1917-1922 гг*, Мінск, 1997, с. 95.

[39] В. Матэрскі, *Рыжскі трактат і Беларусь*, „Беларускі гістарычны часопіс”, 2002, № 5, с. 45.

[40] У. Снапкоўскі, *Знешнепалітычная дзейнасць Беларускай ССР (1919-1929 гг.)*, „Беларускі гістарычны часопіс”, 2001, № 3, с. 28.

лание о полном объединении с Россией? Для этого были очень и очень важные причины международно-политического характера. Перед Белоруссией был поставлен вопрос, как она принесет больше пользы (...) существуя как самостоятельная республика или сливаясь с РСФСР. И после зрелого и всестороннего обсуждения данного вопроса (...) политическая мудрость говорит нам, что мы должны пока существовать самостоятельно". Разам з тым, працягвае артыкул, «съезд потвердил, что потуги белорусской националистической интеллигенции к созданию „своего" белорусского языка, „своей" национальной культуры напрасны (...). Пусть примут это к сведению белорусские писатели»[41].

У адной са сваіх свежых публікацый беларускі гісторык Уладзімір Ладысеў насуперак і гістарычным дакументам, і сваім ранейшым працам[42] у якасці лейтматыву адарвання трох губерняў ад БССР вылучае гаспадарчы фактар: маўляў, тыя рэгіёны былі эканамічна знітаваны з Цэнтральнай Расіяй[43]. Ды, па-першае, пры гэтым аўтар спасылаецца на дакументы (дагэтуль нібыта малавядомыя), створаныя за год да таго адарвання, а сітуацыя ж змянялася тады часамі ледзь ні штодзённа. Па-другое, падобныя погляды адзначаліся даўно: такую думку знаходзім у манаграфіі Ніны Каменскай „Первые социалистические преобразования в Белоруссии", выдадзенай у 1957 г.[44] А па-трэцяе, так і карціць запытацца: а хіба пакінутыя БССР Мінская і Гродзенская губерні былі меней інтэграваны ў агульнарасійскую эканоміку, хіба іх гаспадарка арыентавалася на Захад? Больш таго (гэта ўжо па-чацвёртае), беларускія нацыянал-камуністы ў пачатку 1920-х гг. пераканаўча даводзілі, што якраз эканамічна адарваныя губерні складаюць з Мінскай адзін вытворча-гаспадарчы і этнаграфічны беларускі механізм (прычым гэты аргумент публікуецца самім жа У. Ладысевым!)[45]. Дый і У. Ленін ў сувязі са стварэннем гаспадарчае базы савецкае краіны на Беларусь не звяртае нават мінімаль-

[41] Па: http://knihi.com/kalubovic/ajcy.html ; першакрыніца: А. Калубовіч, *„Айцы" БССР і іхны лёс*, выд. 2-ое, Кліўленд 1985.

[42] Напрыклад: У. Ф. Ладысеў, *Да пытання нацыянальна-тэрытарыяльнага адзінства беларускіх зямель у 20-я гады*, [у:] *Этнасацыяльныя і культурныя працэсы ў заходнім рэгіёне Беларусі: гісторыя і сучаснасць*, Гродна 1998, с. 104; У. Ф. Ладысеў, *Праблемы станаўлення беларускай дзяржаўнасці на савецкай аснове*, [у:] *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця*, Гродна 2003, с. 61-62.

[43] У. Ладысеў, *Расійскі фактар і беларуская дзяржаўнасць у 20-я гады XX ст.*, „Беларуская думка", 2006, № 2, с. 117-118.

[44] Гл.: Л. Малыхіна, *Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка Літвы і Беларусі*, „Беларускі гістарычны часопіс", 2003, № 4, с. 45, 49.

[45] *Доклад в Ц. Б. Коммунистической партии Белоруссии*, [у:] У. Ф. Ладысеў, *Па-*

нае ўвагі — у адрозненне, напрыклад, ад стратэгічна важнае ў гэтым сэнсе (сваімі запасамі хлеба і вугалю) Украіны[46]. Аўтары найбольш свежага шматтомнага сінтэзу па гісторыі Беларусі (у прыватнасці гэта Іларыён Ігнаценка і Сяргей Хоміч) аддаюць перавагу менавіта знешнепалітычнаму фактару пры абвяшчэнні БССР, а, як яны зазначаюць, „этнічныя, эканамічныя, культурныя і іншыя аспекты да ўвагі не прымаліся"[47]. Да таго ж, як заўважае беларускі гісторык Аляксандр Дзядзінкін, рашэнне VI Паўночна-Заходняй канферэнцыі РКП(б) аб утварэнні Беларускай Рэспублікі супала з падачай афіцыйнай заявы польскага міністэрства замежных спраў ураду РСФСР аб тэрытарыяльных прэтэнзіях, што з'яўляецца важным аргументам на карысць знешнепалітычнага фактару ўтварэння БССР[48]. Дый самі бальшавікі афіцыйна шматкроць у 1919 г. казалі пра фактары стварэння Беларускай Рэспублікі. Вось як апісваецца сітуацыя беларускім дзеячам-эмігрантам Аўгенам Калубовічам: «Ужо на самой 6-ай абласной канфэрэнцыі дакладчык у пытаньні абвешчаньня БССР А. Мясьнікоў (ён толькі што вярнуўся з Масквы, куды яго ў гэтым пытаньні выклікалі), каб „местные товарищи согласились с доводами центра (...) в целесообразности создания нового положения", хоць і разглядаў абвешчаньне БССР як якуюсь уступку Беларускім сэкцыям РКП(б), за галоўны матыў абвешчаньня выстаўляў міжнародны фактар. Заходнія дзяржавы даюць народам „буржуазнае самавызначэньне" (у раёне Заходняй камуны — гэта БНР і Летувіская манархія), яму трэба супрацьпаставіць самавызначэньне на базе савецкай улады. „Нужно противоядие „союзным начинанням", каторае-б із большым шансам магло „замкнуть" „проход", праз які „силы черного интернационала" „устремляются на Советскую Россию". Іншымі словамі: калі-б ня было БНР, не тварылася-б і БССР; БССР — гэта супрацьвага („противоядие") БНР, клін супраць БНР і прытым напачатку вылучна прапагандовы, без запраўднага жаданьня тварыць яе. Тымі-ж матывамі палітычнай каньюнктуры мамэнту тлумачыў абвешчаньне БССР на згадванай Віцебскай губэрнскай канфэрэнцыі КП(б)Б сябра ЦБ (і ўраду БССР ад групы Заходняй камуны) Р. Пікель; а таксама й другі сябра ЦБ (і ўраду БССР ад тэй-жа групы) С. Іваноў на Смаленскай губэрнскай канфэрэнцыі КП(б)Б, зая-

між Усходам і Захадам, с. 287-291. Першакрыніца: Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей: НАРБ), ф. 325, воп. 1, спр. 21, арк. 248-249.

[46] В. И. Ленин, *Сочинения*, т. 29, Москва 1955, с. 64-66, 234-235, 248 ды мн. інш.

[47] *Гісторыя Беларусі*, т. 5: *Беларусь у 1917-1945 гг.*, Мінск 2006, с. 106-107.

[48] А. Л. Дзядзінкін, *„Нацыянальнае пытанне" ў праграме бальшавікоў*, [у:] *Актуальные проблемы из исторического прошлого и современности в общественно-гуманитарных и социо-религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья*, Витебск 2007, ч. 1, с. 100.

віўшы, што абвешчаньне БССР — гэта тактычны манэўр партыі з мэтаю паралізаваць палітыку вільсонаўскага лёзунгу самавызначэньня народаў, ужываную Заходнімі дзяржавамі. 24.9.1919 г. сакратар ЦК КП(б) Летувы й Беларусі В. Кнорын у газэце „Звезда" ў гэтай справе пісаў, што „Коммунистическая партия (...) мотивировала свой шаг исключительно причинами международного характера". Ні А. Мясьнікоў, ні іншыя кіраўнікі КП(б)Б не паклікаліся пры гэтым на самае галоўнае: на права беларускага народу на нацыянальнае самавызначэньне»[49]. Праўда, нават тыя былыя праціўнікі стварэння дзяржаўнасці Беларусі, пераследуючы свае інтарэсы, якія па ўсёй верагоднасці заключаліся ў маштабе іхняй улады, выступілі супраць аддзялення ад беларускай рэспублікі ўсходніх губерняў, абгрунтоўваючы сваю пазіцыю эканамічнымі фактарамі[50].

Фактычна той жа комплекс фактараў (пагроза з боку Польшчы і дзейнасць нацыянальных сіл) дэтэрмінаваў абвяшчэнне ЛітБел, якой тут не ўдзяляем скрупулёзнай увагі, бо гэтая рэспубліка, неўзабаве паглынутая палякамі, у развіцці падзей сыграла значна меншую ролю, чым спробы стварэння нейкае беларускае савецкае дзяржаўнае адзінкі. Тым больш што і ў сучаснай гістарыяграфіі няма прынцыповых разыходжанняў у інтэпрэтацыях гэтага акту. Хіба што варта адзначыць яшчэ большую брутальнасць, з якой вырашалася доля Беларусі. Гэтым крокам, па меркаванні У. Ладысева, да ўсяго яшчэ і „здымалася пытанне аб правамернасці далучэння ўсходніх этнічных тэрыторый да РСФСР"[51]. Такое аб'яднанне з'яўлялася ліквідацыяй хоць бы сабе і намінальнай беларускай рэспублікі і выклікала крызіс у яе ўрадзе, які пакідаюць тры наркамы — Фабіян Шантыр, Усевалад Фальскі і Язэп Дыла. Такім чынам паслабляўся не толькі ў цэлым нацыянальны беларускі рух, але і пазіцыі пракамуністычных беларускіх дзеячаў.

У такіх варунках правядзенне I Усебеларускага з'езда Саветаў у пачатку лютага 1919 г. было больш падобна да нонсенсу. З'езд не стаў пачаткам дзейнасці ў рамках беларускай савецкай дзяржаўнасці, што было б лагічным для такога форуму, тым больш што ім можна было б паспрабаваць зацьміць аналагічную снежаньскую падзею пад тоеснай назвай, калі ў 1917 г. беларускія дэпутаты былі разагнаны, хоць і не ішлі папярок савецкай уладзе. Тая падзея выявіла сапраўдную шырыню і глыбіню разгортвання беларускага нацыянальнага руху, які стаў пад канец 1917 г. сапраўды народным, хоць ён і дэклараваў, што незалежніцкія тэндэнцыі беларусаў не сягаюць радыкальней аўтаноміі

[49] Па: http://knihi.com/kalubovic/ajcy.html ; першакрыніца: А. Калубовіч, *„Айцы" БССР і іхны лёс*, выд. 2-ое, Кліўленд 1985.

[50] *Гісторыя Беларусі*, ч. 2: *XIX-XX стагоддзі: Курс лекцый*, Мінск 2002, с. 309.

[51] Там жа.

ў складзе Расіі. Ды і гэта, як палічылі бальшавікі, было ўжо занадта — і, напіўшыся[52], разагналі дэмакратычны сход. Яго савецкі аналаг у лютым 1919 г. праводзіўся па сцэнарыі, складзеным у Маскве (што затым стала рэгулярна практыкавацца), быў скліканы ў адміністратыўным парадку з неабходным для бальшавікоў падборам кандыдатаў без вытрымлівання тэрытарыяльных прапорцый, дэмакратызмам там і не пахла[53]. З'езд прадубліраваў рашэнне крамлёўскіх кіраўнікоў аб утварэнні Літоўска-Беларускай ССР і — як ні парадаксальна — прыняў першую Канстытуцыю БССР ды дзяржаўную сімволіку[54]. Рэальнай улады ў аб'яднанай рэспубліцы беларусы не мелі. Але і гэтае ўтварэнне з наступленнем польскага войска неўзабаве спыніла існаванне.

Пасля выгнання палякаў з Беларусі перад другім абвяшчэннем ССРБ летам 1920 г. прадстаўнікі апазіцыі такога абвяшчэння кіраўнікі Заходняй вобласці Рычард Пікель і Ісак Рэйнгольд паслалі ў ЦК КП(б) ЛіБ тэзісы „Да пытання аб стварэнні Беларускай Савецкай Рэспублікі". У гэтых тэзісах, як адзначаюць Р. Платонаў і М. Сташкевіч, беларускаму народу фактычна адмаўлялася ў праве на самавызначэнне і стварэнне свае нацыянальнае дзяржаўнасці з наступным падагульненнем: „Сучасныя міжнародныя абставіны і рэальная суадносіны сіл між Савецкай Расіяй і капіталістычнымі краінамі Захаду зусім іншыя, чым у перыяд акупацыі Беларусі ў канцы 1918 г. У сувязі з гэтым пастаноўка пытання аб Савецкай Беларусі павінна быць іншай. (...) У перыяд рэакупацыі 1918 г. стварэнне Беларускай рэспублікі апраўдвалася ў першую чаргу неабходнасцю мець буферную дзяржаву між савецкай Расіяй і белагвардзейскай Польшчай, на выпадак засцярогі Савецкай Расіі ад нечаканага ўдару з боку белай Польшчы. Матывы этнаграфічнага, эканамічнага і культурнага характару выконвалі пры стварэнні савецкай рэспублікі пабочную ролю. (...) Цяпер барацьба Савецкай Расіі з белай Польшчай не патрабуе ніякіх скрытых форм. Разгром яе, стварэнне ў ёй Савецкай Рэспублікі — чарговая задача сусветнай рэвалюцыі. Адсюль неабходнасць стварэння Беларускай Савецкай Рэспублікі павінна быць абгрунтавана іншымі аргументамі, чым стварэнне такой у 1918 г. Імі могуць быць — этнаграфічныя, эканамічныя і культурныя перадумовы. (...) Беларусы — не асобная нацыянальнасць або народнасць. Іх мова, рэлігія, культура нічым не адрозніваюцца ад велікару-

[52] В. Захарка, *Галоўныя момэнты беларускага руху*, „Спадчына", 1997, № 5, с. 14; В. Гадлеўскі, *Зь беларускага палітычнага жыцьця ў Менску ў 1917-1918 гг.*, „Спадчына", 1997, № 5, с. 26-27.

[53] Гл. падрабязней: http://knihi.com/kalubovic/ajcy.html ; першакрыніца: А. Калубовіч, *„Айцы" БССР і іхны лёс*, выд. 2-ое, Кліўленд 1985.

[54] *Гісторыя Беларусі*, ч. 2: *XIX-XX стагоддзі: Курс лекцый*, с. 310.

скай. Беларускі нацыяналізм — чыста інтэлігенцкі мяшчанскі рух (і то нязначная частка), які не мае ніякай падтрымкі сярод працоўных мас”. Калі зыходзіць з тэзісаў, неабходна было вырашыць наступныя задачы: „1) падрыхтаваць меркаванні працоўных мас Беларусі да поўнага зліцця ва ўсіх адносінах з Савецкай Расіяй; 2) пакласці пачатак правільнаму, здароваму савецкаму будаўніцтву шляхам стварэння моцных губорганаў і паветцэнтраў на месцах; 3) савецкае будаўніцтва Белрэўкома павінна весціся выключна па лініі стварэння цвёрдага, якасна моцнага губернскага апарату Савецкай улады з адпаведнымі органамі на месцах на асновах і палажэннях, якія прыняты для ўсіх губцэнтраў у Савецкай Расіі”[55].

Увогуле ў 1920 г. адносна беларускага пытання бальшавікі вагаліся найбольш: сваю тактыку ж ЦК РКП(б) будаваў тут з улікам прасоўвання на захад Чырвонае Арміі, а яе поспехі былі пераменлівымі (прычым за кароткі адрэзак часу — на працягу летняга сезона). Як толькі наступ аказваўся няўдалым, адразу паўставалі структуры для фармальнага замацавання прасавецкае Беларусі і наадварот[56]. Бальшавікі працягвалі гандлявацца беларускай зямлёй, спярша з незалежнай Літвой[57], пазней — з Польшчай. Таму абвяшчэнне ССРБ 31 ліпеня 1920 г. падчас наступлення Чырвонае Арміі з’яўляецца фармальным (і, верагодна, напярэдадні распаўсюджвання пралетарскае рэвалюцыі пачынаючы з Польшчы, рэкламна-прапагандысцкім), нацыянальныя ж сілы (у першую чаргу даволі папулярныя тады эсэры) пад ім не падпісаліся[58]. Неабходна адзначыць у гэтай сувязі і ўкраінскі фактар: у маі 1920 г. польска-ўкраінскія войскі адбілі ў Чырвонай Арміі Кіеў; а гэта ў сваю чаргу актывізавала дзеянні прадстаўнікоў беларускага нацыянальнага руху[59]. Насамрэч паралельна рыхтаваўся праект „поўнага зліцця” Бела-

[55] Па: Р. Платонов, Н. Сташкевич, *Тернистый путь к свободе*, „Неман”, 1992, № 11, с. 156-157; або: Р. Платонаў, М. Сташкевіч, *Так вырашаўся лёс Беларусі. З гісторыі барацьбы палітычных партый за беларускую дзяржаўнасць у 20-я гады*, „Маладосць”, 1993, № 4, с. 197-199.

[56] Гл. падрабязней: Р. Платонов, Н. Сташкевич, *Тернистый путь к свободе*, „Неман”, 1992, № 11, с. 155-156; або: Р. Платонаў, М. Сташкевіч, *Так вырашаўся лёс Беларусі. З гісторыі барацьбы палітычных партый за беларускую дзяржаўнасць у 20-я гады*, „Маладосць”, 1993, № 4, с. 196-197.

[57] А. Грыцкевіч, *Гісторыя геапалітыкі Беларусі*, „Спадчына”, 1994, № 4, с. 56; *Мирный договор между Россией и Литвой. 12 июля 1920 г.*, „Спадчына”, 1993, № 5, с. 48-55.

[58] У. Ф. Ладысеў, *Паміж Усходам і Захадам*, с. 131-132.

[59] А. Н. Кукса, *Польско-советская война и белорусско-украинские отношения (1919-1920 гг.)*, [у:] *Актуальные проблемы из исторического прошлого и совре-*

русі „ва ўсіх адносінах з Савецкай Расіяй” (паўтараем працытаваныя словы Р. Пікеля і І. Рэйнгольда, па якіх і можна меркаваць пра тыя планы). Аднак з наступленнем войск Юзафа Пілсудскага і пагрозай адрыву беларускіх зямель ад савецкае краіны планы тыя відавочна страцілі актуальнасць. Да таго ж „фікцыйнасьць юрыдычнага статусу БССР падкрэсьліваў іншы факт: летам 1920 г. ня быў створаны ўрад рэспублікі, замест якога паўстаў у Менску Ваенна-рэвалюцыйны камітэт з кампетэнцыямі губэрнскага органу ўлады. Усё гэта сьведчыла аб ваганьні і няўпэўненасьці кіруючых органаў РСФСР што да лёсу Беларусі”[60]. У канцы 1920 г. Аляксандр Чарвякоў указваў на крайне ненармальнае становішча ў сувязі з неўрэгуляванасцю дзяржаўных стасункаў Беларусі і РСФСР, у адказ на што У. Ленін прапанаваў: „Червякову поручить *спешно* выработку проекта *детального* письма ЦК РКП о Белоруссии и *декрета* СНК о том же (тайного)”[61]. Перамовы прывялі да падпісання 16 студзеня 1920 г. „саюзнага рабочо-сялянскага дагавора” паміж рэспублікамі. Але і ён, з’яўляючыся хутчэй фікцыяй раўнапраўя, не вызначаў канчаткова беларуска-расійскіх адносін, пакідаючы Маскве шырокае поле для маніпулявання Беларуссю.

Неўзабаве (пачалося шпаркае адступленне Чырвонай Арміі на савецка-польскім фронце) буфернасць Беларусі зноў актуалізавалася. Гэтым разам планавалася аддаць пад Савецкую Беларусь 18 паветаў. Ізноў было катэгарычна адмоўлена ва ўсходняй частцы этнічна беларускіх зямель уключна з Віцебскам, Смаленскам і Магілёвам на той падставе, што нібыта там няма ніякіх беларусаў, як заявіў В. Кнорын[62]. Хоць у „Дэкларацыі пра абвяшчэнне незалежнасці ССРБ” ад 31 ліпеня 1920 г. чорным па белым было напісана, што межы рэспублікі з Савецкай Расіяй і Украінай вызначаюцца „вольным выражэннем беларускага народа на павятовых і губернскіх з’ездах Саветаў у поўнай згодзе з урадам РСФСР і ССРУ”[63]. (Нехта ў таго народа пытаў!)

Савецка-польскія баявыя дзеянні знясілілі абодва бакі. І яны пайшлі на заключэнне мірнага дагавора. У той час большая частка ССРБ знаходзілася ўжо пад польскай акупацыяй. Ніводную з дзвюх беларускіх дэлегацый (ад БНР і ад ССРБ) за стол перагавораў не пусцілі. Паводле ман-

менности в общественно-гуманитарных и социо-религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья, Витебск 2007, ч. 1, с. 110.

[60] Ю. Туронак, *Мадэрная гісторыя Беларусі*, Вільня 2006, с. 79.

[61] В. И. Ленин, *Полное собрание сочинений*, т. 54, Москва 1975, с. 436, 718-719.

[62] *Гісторыя Беларусі*, ч. 2: *XIX- XX стагоддзі: Курс лекцый*, Мінск 2002, с. 325.

[63] *Декларация о провозглашении независимости Совесткой Социалистической Республики Белоруссии*, [у:] У. Ф. Ладысеў, *Паміж Усходам і Захадам*, с. 285. Першакрыніца: НАРБ, ф. 60, воп. 3, спр. 457, арк. 57.

дата ад Ваенна-рэвалюцыйнага камітэта ССРБ, яе інтарэсы прадстаўляла дэлегацыя РСФСР. Пазіцыя апошняй стасоўна мяжы з Польшчай, як адлюстравана і вышэй, была няўстойлівай. І ў Рызе бальшавіцкая беспрынцыповасць была чарговы раз прадэманстравана. Калі яшчэ летам 1920 г. Масква дамагалася правядзення савецка-польскай мяжы па „лініі Керзана”, дык праз некалькі месяцаў яна прадэманстравала, што можа ахвяраваць усёй новастворанай Савецкай Беларуссю (чым фактычна выявіла свае адносіны да яе функцыі ў міжнароднапалітычных варунках). Больш таго, 23 верасня 1920 г. Усерасійскі выканаўчы камітэт звярнуўся да кіраўніцтва Польшчы з прапановай адкінуць пытанні аб самавызначэнні народаў, і абмежавацца ўстанаўленнем усходняй граніцы Польшчы[64]. К. Дуж-Душэўскі ў свой час адзначыў, „што маскоўскія бальшавікі прырэзалі кавалак Беларусі для Польшчы для таго, каб „палякі падавіліся гэтымі землямі”, як яны кажуць”[65]. (Нотабена: Дуж-Душэўскі прыпісвае меркаванне самім бальшавікам.) Трэба заўважыць, што, як паведамляе польскі гісторык-беларус Юры Туронак, бальшавікі загадзя рыхтаваліся аддаць Польшчы частку беларускіх абшараў — тую, што ўваходзіла ў склад ЛітБел, каб маніпуляваць ёю „як тэрыторыямі зь неакрэсьленым дзяржаўным статусам, якія ў залежнасьці ад канкрэтнага ваеннапалітычнага становішча маглі быць перададзеныя ў сфэру ўплыву Польшчы ці Расеі або падзеленыя паміж імі”[66]. А падчас заключэння Мірнага дагавора ў Рызе ўжо ва ўступнай фазе перамоваў кіраўнік савецкай дэлегацыі Адольф Іофэ быў схільны аддаць Беларусь пад уплыў Польшчы наўзамен за прызнанне ёю Савецкае Украіны[67], — яшчэ адзін бок разменнай манеты пад назвай „Беларусь”.

Палякі не прынялі падарунка, і толькі 2/3 з адведзенай пад ССРБ тэрыторыі пасля Рыгі апынуліся ў складзе Рэчы Паспалітае. Дарэчы, у аспекце тэрытарыяльнае велічыні сённяшняй Беларусі, якая вырасла з савецкае рэспублікі, можна, мусіць, пашкадаваць, што палякі ў 1921 г. адмовіліся ад усіх ім прапанаваных 18 паветаў разам з Менскам, бо пры ўмове, што бальшавікі не змянілі б выкарыстаны пасля метад/падставу далучэння „кроўных братоў” да адпаведных рэспублік (акрамя Беларусі, маем прыклад Украіны ды Фінляндыі), дык Крамлю давялося б арганізоўваць БССР на ўсходніх этнічных землях беларусаў, у тым ліку на тых, што зараз уваходзяць у склад Расіі, дый для гэтага, акрамя

64 Па: А. М. Літвін, *Пакт Рыбентропа-Молатава і Беларусь: да пытання вывучэння праблемы аб’яднання Усходняй і Заходняй Беларусі*, [у:] *Беларусь і Германія: гісторыя і сучаснасць*, Мінск 2004, с. 144.

65 К. Дуж-Душэўскі, *Беларусь і Рыжскі мір*, „Спадчына”, 1995, № 6, с. 222.

66 Ю. Туронак, *Мадэрная гісторыя Беларусі*, Вільня 2006, с. 75.

67 Па: там жа, с. 210.

Менска, меліся „пра запас” яшчэ два патэнцыйныя цэнтры — Магілёў і Смаленск (не выключалася ўзбуйненне БССР і за кошт Смаленшчыны ды іншых тэрыторый на ўсход ад БССР, якая, дарэчы, упершыню была абвешчана менавіта ў Смаленску[68], што тым не менш застаўся пад Расіяй). Да падобнага меркавання схіляюцца Р. Платонаў і М. Сташкевіч, кажучы, што ўключэнне ў склад РСФСР Магілёўскай і Віцебскай губерняў, калі б іншыя тэрыторыі ССРБ захапіла Польшча, у перспектыве стала б асновай адраджэння беларускае дзяржаўнасці[69]. У такім выпадку патрэбна было б пераўзысці плошчай БССР плошчу этнічнае беларускае тэрыторыі, што апынулася пад Польшчай. Таму сёння Рэспубліка Беларусь у выніку магла б мець нашмат больш тэрыторыі. Тым не менш гэта ўсяго толькі разважанні з вобласці альтэрнатыўнае гісторыі, хоць і з мэтай усебаковага адлюстравання прычын і вынікаў дзяржаватворчых працэсаў. Аднак у дадзеным выпадку менавіта на іх фоне ўсведамляецца рэчаіснасць гістарычнага развіцця Беларусі ў міжваенны перыяд.

Сёння відавочна, што палітыка бальшавікоў характарызуецца яўным фарысействам стасоўна праблемы самывызначэння беларускага народа з самага пачатку ўзнікнення ў іх гэтае праблемы — з часоў Першае сусветнае вайны. Як адзначае беларускі гісторык Уладзімір Снапкоўскі, „міждзяржаўныя адносіны паміж РСФСР і ССРБ складваліся на падставе „рэвалюцыйнай мэтазгоднасці” і сацыялістычнага права. Дакладнага вызначэння гэтым тэрмінам не было”[70]. (Гэта не значыць, што палітыка Польшчы была нашмат лепшай — дадзеная праблема заслугоўвае асобнага даследавання, але ні ў якім разе нельга прыпісваць Маскве галоўную ролю аўтара беларускае дзяржаўнасці і тым больш усур’ёз дзякаваць ёй за гэта.)

Як слушна заўважае М. Сташкевіч, „масштаб действия классовых и социальных сил, логика политической борьбы предопределили поражение тех, кто пытался реализовать идею БНР. В этом противостоянии и родилась белорусская государственность на советской основе”. Але даследчык, тлумачачы правал нацыянальных незалежнікаў іх слабасцю ў параўнанні з класава-сацыяльнымі сіламі, не дадае, што савецкі варыянт вынік не з жадання тых класава-сацыяльных сіл, пад якімі, канешне, у першую чаргу маюцца на ўвазе бальшавікі (бо яны перамаглі), а менавіта з логікі палітычнай барацьбы, у якой згаданыя сі-

[68] Там жа, с. 73.

[69] Па: Л. Малыхіна, *Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка Літвы і Беларусі*, „Беларускі гістарычны часопіс”, 2003, № 4, с. 46.

[70] У. Снапкоўскі, *Знешнепалітычная дзейнасць Беларускай ССР (1919-1929 гг.)*, „Беларускі гістарычны часопіс”, 2001, № 3, с. 28.

лы беларускую дзяржаўнасць выкарыстоўвалі цалкам у сваіх інтарэсах, зусім не лічачыся з ёю або робячы выгляд апекуноў. Праўда, М. Сташкевіч усё ж прыводзіць цытату, якая чытачу-аналітыку здольная падказаць, што зрабіць хаця б нібыта незалежную Савецкую Беларусь бальшавікоў падштурхнулі непадуладныя ім акалічнасці[71].

Аналітыкамі найноўшае гісторыі прызнавалася, што нацыі без дзяржавы, якая спрабуе набыць незалежнасць, складана за яе змагацца: тут нельга абысціся без спрыяльнага збегу акалічнасцей[72]. З такой тэзай прынамсі ў нашым выпадку неабходна пагадзіцца. У сітуацыі з Беларуссю сам па сабе фактар БНР не быў рашаючым у справе надання Заходняй вобласці нават нейкіх намёкаў на дзяржаўнасць. Савецкую Беларусь стварылі перш за ўсё пад ціскам абставін міжнароднай палітыкі. Чыннік БНР тыя абставіны ўзмацняў, але бальшавікі не надавалі яму аператыўнай увагі: ні першае, ні другое абвяшчэнне Савецкай Беларусі не былі непасрэднай рэакцыяй на прэтэнзіі беларускіх нацыянальных сепаратыстаў. Роля буфера, якая адводзілася Савецкай Беларусі, магла быць ускладзена на Літву і Украіну, межы якіх можна было зрабіць агульнымі па беларускай тэрыторыі (тым больш што тэарэтычны досвед ужо быў у 1918 г. — vide supra). Але і прыніжаць значэнне БНР нельга, бо бальшавікі сваім стварэннем Савецкай Беларусі ставілі на мэце ў тым ліку нівеліраваць фактар беларускіх нацыянальных сіл з іх імкненнем да самастойнасці ці — тым больш — да пратэкцыі іншага, найверагодней заходняга боку.

Ніводзін з зацікаўленых бакоў у выніку не атрымаў ні выразнай перамогі, ні канчатковай паразы. Да таго ж у тым, што Беларусь не толькі не знікла з геаграфічнае мапы, але і ў 1920-х гг. павялічыла свае адміністрацыйныя межы як Савецкая Рэспубліка, немалаважную ролю адыграў менавіта Рыжскі дагавор[73].

Развіваючы ж такім чынам думку глыбей можна наогул дайсці да дастаткова абгрунтаваных меркаванняў, што падзел Беларусі ў 1921 г. стаў у пэўным сэнсе карысным для будучыні краіны, а мо і наогул Рыжскі дагавор быў выратаваннем для яе[74] (па вялікім рахунку Беларусь

[71] Н. Сташкевич, *Трудный путь государственности*, „Беларуская думка”, 2008, № 1, с. 31-32.

[72] Па: Р. Шпорлюк, *Формирование современной Украины: западное измерение*, „Перекрестки”, 2006, № 1-2, с. 32.

[73] Падрабязней гл.: А. Трафімчык, *Аб’яднанне Беларусі 17 верасня 1939 г.*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 2004, t. 21, s. 203; А. Трафімчык, *Да праблемы дзяржаўнасці распалавіненай Беларусі ў міжваенны перыяд: палітыка Крамля*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, Białystok, 2008, t. 29, s. 115-129.

[74] Хоць, канешне, сітуацыя магла павярнуцца і ў бок непапраўнай трагедыі: нацы-

у новай і найноўшай гісторыі паўстала як такая менавіта *паміж* двух агнёў і нават у многім *дзякуючы* ім, а калі б адзін з іх патух, дык верагоднасць знікнення — праз паглынанне-асіміляцыю — цэлае аўтэнтычнае краіны, відавочна, рэзка ўзрасла б, — такая ўжо, відаць, яе доля ці, як адцеміў беларускі мысляр Ігнат Абдзіраловіч, „адвечны шлях")[75]. Да таго ж, як заўважае выбітны знаўца гісторыі і культуры міжваеннае Заходняе Беларусі Арсень Ліс, падзел зусім не азначаў спынення ў развіцці кансалідацыі беларускага народа, нацыянальная ідэя эвалюцыянавала[76]. І ў гэтым жа істотнае значэнне адыграў менавіта падзел Беларусі. Лагічна будзе меркаваць у сувязі з развіццём беларускае нацыянальнае ідэі, што яно вяло менавіта да ўз'яднання нацыі. Але гэтая кансалідацыя была праведзена не самімі беларусамі, а знешнепалітычнай імперскай сілай, якая імкнулася скіраваць працэс аб'яднання Беларусі ў неабходнае ёй рэчышча, выкарыстаўшы яго ў чарговы раз як (геа)палітычную карту.

Streszczenie

Dojście do władzy w 1917 r. bolszewików tłumaczono dążeniem do samookreślenia narodów. Jednak w praktyce ich celem było rozprzestrzenienie rewolucji i swoich wpływów. Nie przewidywali oni państwowości Białorusi. Jednak wydarzenia w Europie Wschodniej, gdy Polska odzyskała niepodległość i sama zaczęła rościć pretensje do ziem białoruskich, zmusiły Kreml do utworzenia Białorusi Sowieckiej, którą przeciwstawiano Białoruskiej Republice Ludowej. Jednak główną funkcją BSRS była wtedy rola buforu w stosunku do kapitalistycznego otoczenia. Państwowość Białorusi, nawet na sowieckich warunkach, nigdy nie była celem kierownictwa bolszewickiego, które nie skrywało tego, jak również faktu otwartego manipulowannia

янальныя дзеячы Беларусі, пачынаючы яшчэ з 1919 г., калі ўзнікла пагроза падзелу краіны паміж Польшчай і Расіяй, справядліва баяліся асіміляцыі абедзвюх частак, бо ніводная з іх не магла стаць суб'ектам федэрацыі з тымі дзяржавамі (Ю. Туронак, *Мадэрная гісторыя Беларусі*, Вільня 2006, с. 206). Як гаркава-іранічна сказаў быў той жа Янка Купала, „далі шэсць паветаў, дзякуй і за гэта".

75 Гэтую сітуацыю ў падобным жа ключы па-філасофску асэнсоўвае і вышэйзгаданы сучасны беларускі мысляр І. Бабкоў (па: Ф. Корзун, *Скразная лёгіка бабкоўскага будызму*, „ARCHE-Пачатак", 2006, № 1-2, с. 229), што дае нам падставы чарговы раз пераканацца ў слушнасці такое думкі. А яшчэ трохі пазней (напісання гэтых радкоў) аналагічныя рэфлексіі знайшліся і ў Ю. Туронка: „Трэба ж было нешта рабіць з шасьціпавятовай Меншчынай, якая, дзякуючы палякам, засталася на савецкім баку" (Ю. Туронак, *Мадэрная гісторыя Беларусі*, Вільня 2006, с. 80).

76 А. Ліс, *Заходняя Беларусь: культурная спадчына забытага дваццаціголдзя*, „Спадчына", 1994, № 6, с. 38-39.

i pogardliwego stosunku do białoruskiego ruchu narodowego każdej proweniencji. Dlatego republice nie proponowano odpowiedniego dla niej terytorium etnicznego.

Powtórna proklamacja Republiki Sowieckiej i Traktat Ryski okazały się szczególnym kompromisem historyczno-politycznym dla wszystkich zainteresowanych podmiotów: BRL, Warszawy i Moskwy. I chociaż to zabrzmi paradoksalnie, podział kraju przyczynił się do wzrostu świadomości narodowej ludności białoruskiej. Niemniej jednak jego los po staremu pozostawał w ścisłej zależności od bardziej silnych sasiadów, w pierwszym rzędzie od bolszewickiej Rosji.